

Thomaskerk Amsterdam zondag 27 augustus 2017

'Uit Oer is hij getogen, aartsvader Abraham'

Alex van Heusden

Een meisje van acht komt thuis van Joodse les over de verhalen in de boeken van de Thora - Abraham, Jakob, Lea en Rachel, Jozef, Mozes en Aäron - en vraagt haar vader: 'Als niemand geweten heeft wat er precies gebeurd is, waarom zijn deze verhalen dan gemaakt?'

Slimme vraag van een begaafd kind dat zich geen knollen voor citroenen laat verkopen. Het wil weten hoe het zit. Dit tafereel speelt in New York, late jaren negentig van de vorige eeuw, in een 'reform' (progressief-Joods) milieu. Wat de vader zijn dochter in antwoord op haar vraag verteld heeft, weet ik niet. Hij schreef een boek over dit onderwerp dat voor zijn dochter op die jonge leeftijd te hoog gegrepen moet zijn (S. David Sperling, *The Original Torah. The Political Intent of the Bible's Writers*, New York University Press, New York & London 1998).

Niet alleen christenen, ook Joden, van onderscheiden signatuur, voeren hun eigen, dikwijls verbeterde strijd over de status en betekenis van de bijbel. Wetenschap én ideologie, en het omvangrijke schemergebied daartussen, blazen om het hardst op de sjofar om de eigen waarheid te proclameren.

Volgens de bevindingen van een archeologische revolutie, die al enkele tientallen jaren gaande is, waren de kinderen van Israël geen slaven in Egypte, heeft er geen uittocht plaatsgevonden onder leiding van Mozes, was er geen woestijntocht van veertig jaar, werd het land Kanaän niet gewapenderhand in bezit genomen en heeft het ene koninkrijk onder David en Salomo nooit bestaan. Alles wat we hierover lezen in de bijbel, zou een latere reconstructie zijn van het verleden die een politiek en theologisch doel moet dienen.

Nou, die zit. En daar zitten we dan, op zondagmorgen, rondom het woord. Maar wat zien we? De woorden waaien alle kanten op, want ze missen elke grondslag. Of niet? Niet, wat mij betreft, anders stond ik hier niet. Ik lees de bijbel niet om er historische feiten, harde gegevens te zoeken. Ik weet dat ik ze niet of nauwelijks zal vinden. De bijbel is geen geschiedenisboek, zeker niet in de moderne, wetenschappelijke zin van dat woord. Ik lees de bijbel om vertroosting te vinden, de ' vertroosting der Schriften'. 'Gij roept mijn leven weg uit het graf, en als een arend herleeft mijn jeugd.' En om richting, oriëntatie te vinden in deze wereld op drift geraakt, het spoor bijster.

Feiten zeggen misschien veel, maar lang niet alles. 'De feiten spreken voor zich,' luidt het gezegde, maar daar geloof ik niets van. Feiten vragen om duiding, interpretatie, een samenhangende verklaring, een betekenisvolle context. Anders hangen ze in de lucht, in een luchtledig zelfs. De bijbel presenteert geen feiten, maar vertelt en kiest positie.

Armoede is een feit. Maar armoede onrecht noemen en geen ongelukkige natuurramp waartegen niemand iets vermag, is een interpretatie. Volgens de bijbel is armoede onrecht dat bestreden moet worden.

Verhalen en gedichten, beelden en gelijkenissen, een veelheid van literaire genres - kundige vertellers en grote dichters hebben geprobeerd ons te vertellen wie wij zijn en hoe wij zouden moeten worden: zachter, vriendelijker, liefdevoller, ook en juist voor mensen die ons vreemd zijn, die van elders komen, met een andere cultuur en een andere religie.

'Uit Oer is hij getogen, aartsvader Abraham.' Het grote verhaal van Israël begint met Abraham. Geen historische figuur, neem ik aan, maar een verhaalfiguur, een personage. In zijn gestalte

hebben mensen uit het volk Israël zichzelf uitgebeeld: hoe een kleine minderheid uit dat volk, een 'heilige rest', ten tijde van de ballingschap aan de rivieren van Babel - het huidige Irak - ervoor koos de eigen identiteit te bewaren en opnieuw vorm te geven, en niet op te gaan in de Babylonische massacultuur, met eenheid van taal en eenheid van plaats - lees het verhaal over de torenbouw in Babel; en hoe die 'heilige rest' is weggetrokken uit Tweestromenland om terug te keren naar het land van herkomst; hoe het, kortom, op uittocht ging.

Uit Oer der Chaldeeën, Oer van de Babyloniërs trokken zij uit, vader Terach, zoon Abram, vrouw Sarai, de onvruchtbare, neef Lot. Zij komen tot Charan, een handelsstad in het huidige Syrië en net als Oer centrum van de religie rond de maangodin. Daar vestigen zij zich. Daar sterft vader Terach.

Dan spreekt tot Abram... Wie spreekt tot Abram? God? Zomaar God, die algemeen bekende? Toch zeker een ander dan de zonnegod of maangodin? Er staat niet 'God' op deze plaats in het verhaal. Er staat de vierletternaam, JHWH. De naam van Israëls God, die ene. 'Hij die zijn zal' betekent die naam. Wat zegt de God met die naam?

Ga, jij, uit je land, uit waar je verwekt bent, uit het huis van je vader naar het land dat ik jou zal laten zien.

Abram krijgt niet de opdracht op vakantie te gaan. Van vakantie keer je terug. Hij krijgt de opdracht te gáán. Bestemming? 'Het land dat ik jou zal laten zien.' Kan het nog vager? Kun je een mens met nog meer onzekerheid opzadelen? Maar hij gáát, Abram, en Sarai en Lot gaan met hem. Ze komen in het land Kanaän. Daar laat JHWH zich zien aan Abram. Hij laat zich zien door tot hem te spreken: 'Aan jouw nageslacht zal ik geven dit land.' Nageslacht? Uit wie? Uit de onvruchtbare Sarai? Wat een godsonmogelijk project! Nee, juist niet, is de strekking van het verhaal, het staat er zes hoofdstukken verder: 'Zou voor JHWH welk woord dan ook onmogelijk zijn?' (Genesis 18:14).

Een toekomst voor mensen op aarde welke die naam ook echt verdient, mensheid in recht en vrede, onderling solidair, geen onderworpenheid van de ene mens aan de andere, die toekomst is mogelijk, is onze menselijke bestemming - zegt het verhaal van de bijbel, tegen alle heersende religie van die dagen in, en ook in oppositie tegen de grote meerderheid van stemmen in de politiek en economie heden ten dage: 'Zoals het is, zo moet het, het kan niet anders. Er is geen alternatief voor het huidige systeem.'

Zo is JHWH, die naam, allereerst de God van Abraham. Hij roept Abraham weg uit de heersende wereldorde in het oude Nabije Oosten, waarin het leven van mensen, van de wieg tot het graf, verliep volgens even onnaspeurlijke als onveranderlijke wetten. Men beleefde het bestaan als een eeuwige kringloop, een eindeloos wentelend wiel, in beweging gehouden door zonnegod en maangodin. En de levensgang van iedere sterveling werd tot in detail gestuurd door het noodlot dat zegt: 'Zoals het is, zo moet het, het kan niet anders. Er is geen alternatief.'

Achter deze 'religieuze' bestaansvisie ging niets anders schuil dan het streven de mensen te onderwerpen aan een massacultuur onder het dictaat van heersers die zich opwierpen als godenzonen. Steden als Oer, Babel en Ninive waren de imponerende symbolen van deze massacultuur. De 'skyline' van die steden werd gedomineerd door tempeltorens, raakpunten van hemel en aarde, waar miljoenen mensen, uit alle windrichtingen weggesleept, hebben geknield en gebeden, in gelaten onderwerping. Vergeleken met heel dat pandemonium van almachtige goden vonden zij zichzelf onder de maat; hun levenslot liet geen andere conclusie

toe. Zij wisten zich niet beter dan de goden die zij gedwongen waren te vereren.

Zo niet Abraham. Hij vindt zichzelf beter dan heel het Mesopotamische pantheon dat hij daarom verwerpt, in redelijke ontkenning. Hij zoekt naar de menselijke maat. Als er al een god is, laat het er dan een zijn die verworpen, geknechte mensen opzoekt en vrijheid aanzegt - geen dwingelandij, geen onderwerping in naam van welk systeem ook, godsdienstig of economisch, of beide samen (meestal, zo leert ons de geschiedenis, sluiten die twee een bondgenootschap).

Bij Abraham begint de geschiedenis: geen kringloop meer, geen gesloten cirkel, maar een *weg* - bijbels sleutelwoord -, de lange weg van de menswording, de moeizame tocht naar een aarde die aan alle mensen een veilig en bewoonbaar huis moet bieden.

Op last van welke God? Niet de zonnegod, niet de maangodin, niet enig andere schijngestalte. Een even dwingende als weerloze stem is het die Abraham zegt weg te trekken uit de culturele invloedssfeer van het Tweestromenland en radicaal te breken met alles wat daar gangbaar is: een cultuur van onderdrukking door gelijkschakeling; verheerlijking van de banden van bloed en bodem, met de cultus rond potentie en vruchtbaarheid als apotheose. Daarom is Sarai in het verhaal onvruchtbaar, maar niet zonder toekomst.

De God van de bijbel, die met die naam, is niet almachtig, zoals goden zijn - zonnegod, maangodin. Hij wordt voorgesteld als de schepper van hemel en aarde, die de mens boetseert uit stof van de akker; de stem die spreekt tot Abraham en hem oproept een weg van vertrouwen te gaan; de stem uit het vuur die Mozes stuurt naar zijn volk in nood, in het diensthuis Egypte. Deze God van de bijbel valt niet zonder meer samen met de God van kerk en belijdenis in wie je al dan niet gelooft; ook niet met de God van filosofen en theologen, al te dikwijls een *abstractum* van een zeer hoog verhevene die zich aan de menselijke maat niets gelegen laat liggen. Hij is niet zomaar God. Niet het Opperwezen. Niet de iets van de ietsisten. Ook niet de intelligentie achter het 'Intelligent Design'. In de psalmen wordt deze atypische God benaderd en aangesproken als een nabije, als een God die hoort. *Tot U sla ik mijn ogen op die woont in de hemel - Hij zal je overschaduwten met zijn vleugels - Ik zal mij verheugen in zijn ontferming - Jij mijn herder? Niets zal mij ontbreken - Die rotsen verandert in bronnen en vijvers, stenen in water.*

Wij mensen in deze wereld. Hoe alles verandert en onherkenbaar wordt. Rook stijgt op uit ruïnes, de puinhopen van wat eens was. Hele volksstammen radeloos, redeloos en reddeloos. Cholera-epidemie in Jemen, ook vele kinderen die sterven. Mosul heroverd, maar volledig verwoest en geen enkele hulp voor de mensen die daar moeten leven. Aanslagen en dreiging van aanslagen. Hoe moet het verder? Is er wel een verder?

*De stad die wij verbeiden
die staat in wit en goud
aan 't einde van de tijden
voor iedereen gebouwd.*

Zou het echt? Zo moge het zijn - ooit en ergens.

VOORBEDEN

Laat ons bidden.

Voor mensen zonder papieren,
illegaal verklaard,
bedreigd met uitzetting,
geen dak boven hun hoofd -
ook in deze stad een groot tekort aan slaappleatsen.

Grenzen gesloten, muren opgericht.
Voor al die vluchtelingen aan de randen van Europa
die geen kant op kunnen,
geen begaanbare weg voor hen naar een land, goed en gastvrij.
En die zee is er nog.

Bij al het vele dat gebeurt,
bij de verwarring die wordt gezaaid:
dat wij waakzaam blijven,
ons in woord en daad teweer stellen
tegen verharding van het leefklimaat,
racisme en discriminatie tegengaan,
mensen hun waardigheid teruggeven.

En dat wij niet door de ondergrens zakken
van wat nog beantwoord aan de menselijke maat.

Voor onszelf, hier bijeen,
dat wij elkaar vasthouden en bemoedigen,
in lief en leed.
Niet cynisch worden, niet wantrouwend.
Dat wij ontvankelijk mogen zijn voor elkaar
in onderling dienstbetoon.
Dat wij het leven vieren, in vreugde.

Voor hen in ons midden die ziek zijn,
om bijstand en troost,
om genezing als dat mogelijk is,
om verzachting van pijn en leed.

Onze doden gedenken wij,
allen die wij zo missen,
hun namen, een voor een.

Voor allen met wie wij leven,
die ons lief zijn,
die wij enkel het goede toewensen,

die aan onze aandacht en zorg zijn toevertrouwd.

Bidden wij in stilte.